

4. Левицький А.Е. Порівняльна типологія російської та англійської мов: Навч. посіб. / А.Е. Левицький, Л.Л. Славова. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2005. – 204 с.

5. Сравнительная типология / [Нелюбин Л.Л., Бухтиярова С.А., Гаркуша Л.Г., Филиппова И.Н.] ; под ред. проф. Л.Л. Нелюбина. – М.: Изд-во МГОУ, 2004. – 204 с.

Описано семантическое поле «названия жилищ человека». Охарактеризована структура данного терминологического поля. Выявлена возрастная принадлежность рассматриваемых терминов.

Терминологическое поле, семантическое поле, названия жилищ человека.

The article describes the semantic field of "names of human dwellings". The structure of this terminological field is researched. The age belonging of the reviewed terms was considered.

Terminological field, semantic field, the names of human dwellings.

УДК 81:45

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ТЕРМІНА ТА ДИСКУРС

А.Д. Олійник, кандидат філологічних наук

Розглянуто проблеми внутрішньої форми наукових термінів з проекцією на специфіку дискурсу. Наведено різні визначення дискурсу, запропоновані вітчизняними та зарубіжними лінгвістами. Підкреслено відмінність між поняттями «дискурс» і «текст». Проаналізовано роль і місце термінологічних одиниць у дискурсі, розглянуто внутрішню форму деяких економічних термінів.

Дискурс, внутрішня форма, прагмалінгвістика, зв'язний текст.

Дискурс – явище, відносно нове у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. З лінгвістикою тексту тісно пов'язане вчення про дискурс (від фр. *discours* «мовлення»), тобто акт усного чи письмового, монологічного чи діалогічного мовлення в сукупності його прагматичних, соціокультурних, психологічних та інших чинників; мовлення як

цілеспрямована соціальна дія, як механізм, що бере участь у когнітивних процесах. Образно кажучи, дискурс – це текст, «занурений» у життя [1, с. 36].

До дискурсу належать не тільки власне мовні засоби, а й міміка, жести, за допомогою яких виражається референція, емоційно-оцінний вплив на співрозмовника.

Мета дослідження – розгляд деяких аспектів вживання термінів у науковому дискурсі та аналіз значення внутрішньої форми терміна для його правильного розуміння. За матеріал нам слугують тексти з економічних наук. Методика дослідження включає розгляд внутрішньої форми деяких термінів, роль їхньої дефініції та ступінь мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З приводу статусу дискурсу у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві точилися й досі точаться суперечки. Поняттєва основа терміна «дискурс», проте, залишається нечіткою – адже поняття дискурсу асоціюється з усіма видами комунікації (комунікативний акт, мовний акт, вербальний і невербальний акти спілкування тощо). Ще у 1950-х рр. ХХ ст. вітчизняні лінгвісти досліджували, головним чином, логіко-граматичні відношення між висловлюваннями, об'єднаними за змістом (так звана надфразова цілісність). Термін «складне синтаксичне ціле» вживав Л. Щерба ще в 20-ті роки стосовно єдиного комплексного висловлювання, що поєднувало в собі різноманітні види синтаксичного зв'язку компонентів.

У суто лінгвістичному розумінні термін *дискурс* уперше вжив американський лінгвіст З. Геріс у своїй статті «Дискурс-аналіз», опублікованій у 1952 р. Однак до повноцінного вжитку в мові лінгвістики цей термін увійшов двадцятьма роками пізніше. Його вживали для позначення різноманітних понять (не лише лінгвістики, а й суміжних наук), але загалом все це було спробами уточнення й розвитку традиційних понять мовлення, тексту й діалогу. Перехід від поняття мовлення до поняття дискурсу був пов'язаний із прагненням ввести до класичного сосюрівського протиставлення мови й мовлення якийсь третій компонент, який, хоча це й парадоксально, був би «мовленнєвішим», ніж саме мовлення, і водночас більшою мірою, піддавався б дослідженню за допомогою традиційних лінгвістичних методів і, отже, був би «більш мовним» [9].

Автори «Французького лінгвістичного словника» визначають дискурс так: «У сучасній лінгвістиці термін *дискурс* означає будь-яке висловлювання, що за обсягом перевищує фразу і розглядається у світлі зв'язку послідовності фраз між собою. На противагу підходу, згідно з яким речення виступає термінальною одиницею мови, дис-

курсивний аналіз відкриває нові перспективи лінгвістичного дослідження» [Dubois, Giacomo 1973, 156; Цит. за: 3, с. 10].

Порівняймо сказане з визначенням дискурсу, запропонованим Ф. Бацевичем: «...тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву... відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників... має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів». І далі: «Дискурс – це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресантом)» [2, с. 138]. Влучніше, на нашу думку, визначення дискурсу запропонувала Є. Шейгал: «поле комунікативних практик як сукупності ... подій, динамічна мовленнєва діяльність у певному соціальному просторі, що має ознаку процесуальності й пов'язана з реальним життям і реальним часом, а також мовленнєві утворення, що виникають у процесі цієї діяльності, взяті у взаємодії лінгвістичних, паралінгвістичних та екстралінгвістичних факторів [Шейгал 2004, с. 12 – 13; цитовано за: 6, с. 4–5].

Як зазначає М. Голянич, «дискурс – це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у «подієвому аспекті» це «мовлення, занурене в життя». Він невіддільний від паралінгвістичного супроводу мовлення, від «форм життя», зафіксованих у ньому, тобто, в його структурі окреслюють преференційно-емоційно-оцінну, іллокутивну й пресупозиційну буттєвості» [4, с. 39–40].

Слід зазначити, що не кожне з понять, позначених терміном «дискурс», обов'язково збігається з поняттям «текст» у звичному розумінні цього лінгвістичного терміна. Проте між текстом і дискурсом спільним є те, що в них реалізуються певні змістові й формальні категорії та закони.

Науковий дискурс – це організована в смисловому відношенні сукупність термінів, загальнолітературної лексики та службових слів.

Як зазначає Е. Скороходько, «у науковому тексті приблизно 30–40 % слововживань припадає на термінологічну лексику. Навіть невеликий текст – стаття – містить іноді до трьохсот – п'ятисот різних термінів. Це не випадково. Адже поміж усіх мовних засобів саме термін є головним носієм фахових знань. Саме він передає інформацію, заради якої створюється текст... останніми роками увага мовознавців все більше спрямовується на функціонально-комунікативні аспекти застосування мови. В центрі уваги, зокрема, аналіз дискурсу як найважливішої категорії комунікації» [8, с. 5].

Поза сумнівом, найглибше роль і місце термінів досліджено саме в тексті як різновиді дискурсу, чи, точніше, його матеріального

втілення. Тут можна посперечатися на відмінності між усним і письмовим видами мовлення (у другому часто стаються «термінологічні збої», коли мовець підмінює чітко визначений термін його синонімом, що спричинює плутанину та непорозуміння. Саме в тексті, зафіксованому письмово, терміни вживаються у найточнішому значенні. Якщо під час лекції з економічної теорії викладач у якийсь момент не зможе визначитися з найбільш вдалим відповідником терміна *cost* (тут ми свідомо наводимо англійський варіант, щоб порівняти його з українським еквівалентом), чи «витягнути» його із лексичного ряду *витрати – вартість – собівартість*, то у відповідних наукових чи методичних виданнях будь-яке відхилення є неприпустимим.

Кожний із термінів має дефініцію та чітко окреслену внутрішню форму. «Внутрішня форма – це те, що дає цілісність уяві, відкриває гармонію образу через ідею єдності. Вона скеровує не до частини, а до цілого. У діалектичній єдності мисленого й словесного визначення речі вона доходить до першооснови, з внутрішнього суцього народжується цільний образ» [4, с. 10].

Важливість внутрішньої форми помітив ще Арістотель, який вважав, що від природи немає імен; вони отримують умовне значення, коли стають символами; адже навіть нечленороздільні звуки пояснюють собою дещо, як, наприклад, у тварин...» [5, с. 19]. Спірним, однак, залишається питання про те, чи властива внутрішня форма всім фаховим термінам. На переконання Т. Панько, «не всі слова у мові є мотивованими, однак усі терміни мотивовані» [7, с. 175]. Наприклад, серед запозичених (семантичних термінів) економічної теорії, особливо утворених морфологічним шляхом, є багато таких, що мотивовані англійськими та німецькими оригіналами. Це, наприклад, німецькі лексичні одиниці *Wettbewerbfähigkeit* – «конкурентоздатність», *Überproduction* – «перевиробництво», англійський термін *soft currency* – «м'яка» валюта. Як бачимо, тут мотивація відбувається на рівні мови-донора. Отже, на нашу думку, усім термінам властивий той чи інший ступінь мотивації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Дискурс – це динамічна мовленнєва діяльність у певному соціальному просторі, зв'язний потік мовлення. Дискурс не завжди ототожнюється з текстом, оскільки будь-який текст є дискурсом, але не кожен дискурс є текстом. 2. Науковий дискурс – це організована в смисловому відношенні сукупність термінів, загальнолітературної лексики та службових слів. Кожний із цих термінів має дефініцію та чітко окреслену внутрішню форму. 3. З приводу того, чи властива внутрішня форма всім фаховим термінам, досі точаться суперечки, оскільки різні дослідники мають різні погляди з цього приводу. Ми схильні вважати, що всі терміни мають той чи інший ступінь мотивації.

Список літератури

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс : Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Арутюнова. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 230 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
3. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько – М. : URSS, КомКнига, 2007. – 288 с.
4. Голянич М. Внутрішня форма слова і дискурс / М. Голянич. – Ів.-Франківськ, ІФНУ, 2008. – 295 с.
5. Кодухов В. И. Введение в языкознание / В.И. Кодухов. – М. : Просвещение, 1979. – 351 с.
6. Науменко Л.П. «Текст»-«діалог»-«дискурс»: до розмежування понять / Л.П. Науменко // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 18, кн. 2.–К. : Вид. дім Дмитра Бурого, 2005. – С. 3 – 9.
7. Панько Т.І. Українське термінознавство / Т. І. Панько. – Львів : Світ, 1994. – 213 с.
8. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 100 с.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru/enc>

Рассмотрены проблемы внутренней формы научных терминов с проекцией на специфику дискурса. Приведены различные определения дискурса, предложенные отечественными и зарубежными лингвистами. Подчеркнуто различие между понятиями «дискурс» и «текст». Проанализованы роль и место терминологических единиц в дискурсе, рассмотрена внутренняя форма некоторых экономических терминов.

Дискурс, внутрішня форма, прагмалінгвістика, зв'язний текст.

The article deals with problems of the internal form of scientific terms in view of the discourse specific features. Different definitions of discourse offered by Ukrainian and foreign linguists have been considered. The difference between notions “text” and “discourse” has been underlined. The role and place of terms in discourse have been analyzed, the internal form of some economic terms has been considered.

Discourse, internal form, pragmalinguistics, coherent text.